

voltaire "candide" değerlendirmesi

voltaire'in bu kitabını değerlendirirken, gerek onun etkilenmiş olabileceği, gerekse bu kitabın benzerlerini yazan şu yazarları anımsamak gerekir.

françois rabelais (1483/1494- 9 Nisan 1553) iki önemli kitabını, "*gargantua*" ve "*pantagruel*" okuduğumuz ünlü bir fransız yazar ve din insanıdır. her iki kitabıyla özellikle ortacağın din kurumlarını eleştirmiş, voltaire gibi zorunlu olarak kaçmak zorunda bırakılmıştır.

miguel de cervantes saavedra (29 Eylül 1547—23 Nisan 1616) yine birlikte okuduğumuz ve üzerinde konuştuğumuz ünlü "**don quijote**" romanının yazarıdır. gerek pikaresk'in gerekse modern romanın ilk örneklerinden birisi olan bu yapıt iki boyutlu bir "aşk" ile yollara düşen bir şövalyenin hem acıklı ama ironik hikâyesi hem de bir dönem ve düşünce biçiminin eleştirisi niteliğinde edebiyatın köşe noktalarından birisini oluşturmaktadır. yolculuk ve eleştiri boyutları candide'de yinelenmektedir.

jonathan swift (30 Kasım 1667-19 Ekim 1745) "*gulliver'in gezileri*"ni kaleme alan yazar bir din insanıdır. siyasetle yakından ilgilenmiş; felsefi, siyasi, dinî konularda yergiler yazmış; ingiltere'nin baskıcı politikasına karşı birbiri ardına çıkardığı siyasi broşürlerle ırlanda'da ulusal bir kahramana dönüşmüştür. gulliver'in gezileri çok farklı, ütöpik gibi görünen ama aslında eleştiri amaçlı yazılmış bir düşün yapıtıdır.

bu üç önemli yazardan sonra doğan (21 Kasım 1694 - 30 Mayıs 1778) **voltaire** (aslıl adı *françois marie arouet*) fransız yazar ve filozoftur. fransız devrimi ve avrupa'dak iaydınlanma hareketinin öncülerinden birisi sayılmaktadır.

jean-baptiste tavernier (1605-1689), parisli bir gezgindir ve hindistan-fransa ticaretinin öncülerindedir. avrupa ve asya'nın bir çok yerini gezmiş ve gezi notlarını yayınlamıştır. gezi yazısı bağlamında öncülerden sayılmaktadır.

laurence sterne (24 Kasım 1713-18 Mart 1768), yine okuma buluşmalarımızda okuduğumuz ve konuştuğumuz "**tristram shandy**" romanın yazarı bir din insanı, siyasi aktivistdir, bu romanı ve diğer yazılarında içinde bulunduğu toplumu, bunun önde gelen kişilerini özellikle de din kurumunu eleştirmiştir ve bu özelliği nedeniyle candide ile bağlantısı kurulabilecek bir yazardır.

voltaire kimdir?

voltaire'in okuduğumuz kitap bağlamında vurgulamamız gereken temel özelliklerine değinecek olursak şunları söyleyebiliriz; hukuk eğitimi almasını isteyen babasının isteğine uygun olarak paris'te bir avukatın asistanı olarak çalışıyormuş gibi gözükp zamanının büyük bölümünde hicivsel şiirler yazarak yazı alanına dahil olmuş bir genç insandır. kısa zamanda sivri dili ile aristokratik ailelerin beğenisini toplamıştır. kral XV. louis'nin naibi, orléans dükü, II. philippe'i konu alan bir yazısı nedeniyle bastille'de hapsedilmiştir. orada "*oedipe*" adlı oyunu yazmış o sırada da ismini *voltaire* olarak değiştirmiştir. din ve ifade özgürlüğünün yanı sıra, insan hakları konusundaki düşünceleri ve felsefi yazıları ile ünlenmiştir. bu süre içinde yine genç bir asilzadeyi gücendirmesi üzerine bir mahkeme kararı bile söz konusu olmadan ingiltere'ye sürgün edilmiştir. ingiltere'de yaşadığı sürgünde yaşadıkları düşüncelerini büyük oranda etkilemiştir. ingiliz monarşisinden ve ülkenin din ve ifade özgürlüğüne verdiği değerden ve ülkenin yazar ve düşünürlerinden de etkilenmiştir.

3 yıllık sürgünden sonra paris'e dönmüş ve fikirlerini ingiliz hükümetini konu alan kurgusal bir metinde ("*lettres philosophiques sur les anglais / ingiliz(ler) hakkında felsefi mektuplar*") toplayarak yayınlamıştır. ingiliz monarşisini daha gelişmiş ve insan haklarına daha saygılı görmesi nedeniyle yazıları fransa'da büyük bir tartışmaya yol açmış ve sonunda söz konusu metnin kopyaları yakılmış ve kendisi de paris'i terk etmeye

zorlanmıştır. bu dönemde berlin dahil pek çok avrupa kentini dolaşmıştır. sonrasında da aynı bilgi ve donanımla yazdığı eserlerinde kilise doğmaları ve döneminin fransız din kurumlarını yoğun olarak hicvetmiş ve zamanın en etkili isimlerinden birisi olmuştur.

kendisini "**deist**" (tanrıya inanan, ancak bir dini benimsemeyen) olarak tanımlasa da toplumların bir dini inancı olması gerektiğini düşünür, dinin kurallarının görece serbest olmasını, ancak bireyleri kendi istekleriyle kontrol altında tutmaya yetecek kadar da etkin olmasını savunmaktadır. bu bakışla var olan dinî inanç ve yapıyı eleştirmiş ve dini dogmatizme karşı olmuş, özellikle dini bağnazlığa sert biçimde karşı çıkmış, hristiyanlığı ve musevileri yermiştir.

yönetim biçimi olarak ise görece demokratik ve "aydın ve aydınlanmacı" bir monarşinin toplumlar için en uygun yönetim biçimi olduğu düşüncesindedir. sınıfların varlığını da bir zorunluluk olarak görmüş, ancak bunu ne teorik ne de pratik açıdan eleştirmiştir.

candide ne anlatır?

1759 tarihinde yayınlanan "*candide, ou l'optimisme*", (*candide, ya da iyimserlik*), "pikaresk" türünde bir yapıt olarak değerlendirilmektedir. ancak bence tam öyle değildir. çünkü bu tür öz olarak ıspanya'da ortaya çıkmış olan pikareks esas olarak en altta ya da ona yakın düzeyde bulunan sıradan insanların çoğu kötücül nitelikteki gündelik yaşantı ve maceralarını anlatırken, bir yandan da kendi durdukları noktadan saptadıkları yanlışları ortaya koyan bir anlatı türüdür. pikaresk romanda olaylar genellikle toplumun alt tabakalarından insanların yaşadığı, yasa dışı eylemlerin yaygın bulunduğu bir ortamda gerçekleşir. yazarları genellikle bugünün yerel popüler yazarları niteliğinde kişilerdir. bu türde çok sayıda yapıt üretilmiş ancak bunların çok azı edebiyat kanonu içinde sayılmıştır. bu metinlerin ön planında daha çok maceralar ve gündelik yaşamdaki alay ve saklar vardır. başka bir deyişle genellikle sistemli düşünceleri ifade etmezler.

candide'de bu unsurlar da bulunmakla birlikte bundan daha öte bir niteliğe ve sistemli bir bakışa sahiptir. o kadar ki içinde kendi ütopyasına bile yer vermiştir. bu özellikleriyle bence rabelais'in gargantua'sı ve swift'in "gülliver'in gezileri"nin etkisini görmek, ama onlardan daha önemlisi cervantes'in "don quixote"sine daha yakın özelliklere sahiptir.

romanda anlatılan aslında bir "aşk hikâyesi"dir. birbirine denk olmayan ve "olaylı" bir şekilde birbirinden ayrılan iki insan, **candide** ve **cunegonde** arasındaki bir aşk hikâyesidir bu. candide'in, aslında ona dair duygularının çok da belirgin ve kesin olmayan sevgilisi cunegonde'e kavuşamamasının hikâyesidir. aşk hikâyeleri pek çok düşüncenin topluma ifadesinde yararlanılan yöntemlerden birisidir. mitoloji başta olmak üzere toplumların varlıkları ya da yokoluşları hep bu temele dayandırılır. bütün büyük yazarlar da bu olguyu çok güzel ve bilinçli bir şekilde kullanmışlardır. candide'i okurken aklıma önce **goethe**'nin "*genç werther'in acıları*" adlı romanı geldi. bu da bir kavuşamam hikâyesidir özünde. keşke birlikte okusaydık dedim içimden. goethe 28 Ağustos 1749– 22 Mart 1832 tarihleri arasında yaşamış ve söz ettiğim kitabını, voltaire'den tam 15 yıl sonra 1774'de yayınlamıştır. bu romanı da muhtemelen herkes okumuştur. orada da bir karşılıksız aşk ve bu aşktan kaçmak için yapılan yolculuklar, ve sonunda da aşkın reddi üzerine yaşanan bir intihar söz konusudur. roman bir mektup formunda ve iç dünya ve düşüncelerin yoğun bir şekilde yansıtılması suretiyle ve içe, bireye dönük olarak, acılı, hüznü ve trajedik biçimde yazılmış ve alman romantizminin şahikalarından birisini oluşturmaktadır. candide ise benzer bir aşkı dış dünyadaki yansımaları yani toplumsal yaşamdaki ilgili boyutları ve ilişkileriyle birlikte, şenlikli, komik biçimde yazılmıştır. bu özelliği ile rabelais'in gargantua'sıyla birlikte mihael bachtin'in "karnavalesk" olarak tanımladığı üslubu da içinde varetmektedir.

voilaire bu romanda, böyle bir aşkı anlatırken ağırlıkla, yaşamdaki bazı gerçekleri ortaya koymayı ve

eleştirmeyi hedeflemiş, yapıtında eleştirisini çok daha da incelterek, dünyadaki acıların birer zorunluluk olduğunu ve tanrının bundan daha iyi bir dünya yaratmasının mümkün olmadığını ileri süren leibniz'in "mümkün dünyaların en iyisi" felsefesini eleştirmek üzere kaleme almıştır.

genç yaşta şiir, oyun yazan, daha sonra kuramsal kitaplar ve denemeler kaleme alan voltaire, ellili yaşlarında düşüncelerini "roman / hikâye" benzeri yapıtlarda daha iyi ifade edeceği düşüncesiyle böyle bir anlatı biçimine yönelmiştir. dolayısıyla burada örgütlenmiş düşünceler silsilesi bunları ortaya koyacak nitelikte özelliği olan kimi olaylarla, bu düşüncelerin ifade edilmesi ve tartışılması amacıyla kaleme alınmıştır. aslında candide bu biçimdeki tek yapıtı değildir. "zadig" ve "micromegas" da tam da bu düşünceyle oluşturulmuş diğer yapıtlardır. bunlar olabildiğince şematik ancak içinde yer alan düşünceleri somut olarak ortaya koyan yapıtlardır.

karakterler bir modern romanda olduğu gibi çizilmemiştir. genellikle şematik ve karikatürize edilmiş tipler hâlinde şekillendirilmiştir. bazıları gerçek yaşamda varolan bazı kişilere koşturur. romanda yer alan temel karakterlerden candide, genç ve her şeyden habersiz bir gençtir. leibniz'in felsefesini temsil eden pangloss candide'in hocasıdır ve leibniz'i anlatmaktadır. leibniz'in felsefesi nedensiz sonuç olmayacağına, her şeyde iyi bir taraf olduğuna ve olayların başka türlü olamayacağına dairdir ve pangloss da buna inanır ve candide'i de inandırır. çünkü pangloss'a göre her şeyin bir amacı vardır o halde her şeyin en iyi amaç için olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. candide onunla ve sağduyunun temsilcisi olan filozof martin'le birlikte bütün dünyayı dolaşmakta, çeşitli olaylar yaşamakta, soy ağacı kendisine göre daha yüksek olan kendisiyle baron thunder-ten tronckh'un kızı cunegonde'e kavuşmak için çabalamaktadır. cunegonde'un da candide gibi serüven dolu bir hayatı vardır. jacques, cacambo, martin, paquette, papaz giroflee ve bir yaşlı kadın diğer karakterler arasındadır.

kitap bu olaylar sırasında ülkeleri, kralları, ulusların adetlerini ve geleneklerini, kendi çağının insan karakterini alaycı bir yaklaşımla ele almaktadır. voltaire, böylelikle önce kendi döneminin dünyası hakkında önemli bilgiler vermekte, bir yandan da kendi düşüncelerini tartışmaktadır. yapıt candide'in hayatında başına gelen yarı gülünç yarı trajik olayların anlatıldığı satirik bir eserdir. kitap aşağıda sıralandığı şekilde toplam 30 bölümden oluşmakta ve her bir bölümde candide'nin başına gelen olaylar birbirlerine bağlı bir şekilde anlatılmaktadır. romanın bölümleri ve bu bölümlerde nelerin anlatıldığını özetleyen alt başlıklarıyla şu şekilde özetleyebiliriz: 1. candide güzel bir şatoda nasıl yetişti ve oradan nasıl kovuldu. 2. bulgarlar arasında candide'in başına gelenler. 3. candide bulgarlardan nasıl kurtuldu ve ne oldu. 4. candide eski felsefe öğretmeni doktor pangloss'la nasıl karşılaştı ve başlarına neler geldi. 5. fırtınada geminin batması, yersarsıntısı, üstat pangloss'un, candide ve anabaptist jacques'ın başlarına gelenler. 6. yer sarsıntılarında engel olmak için güzel bir auto-da-fe (10) yakılıyor ve candide pataklıyor. 7. yaşlı bir kadın candide'e bakıyor, candide sevgilisini buluyor. 8. cunegonde'un hikâyesi. 9. cunegonde'un, candide'in, büyük engizitörün ve yahudi'nin başına gelenler. 10. candide, cunegonde ve yaşlı kadın, cadiz'e nasıl bir umutsuzluk içinde geldiler ve gemiye nasıl bindiler. 11. yaşlı kadının öyküsü. 12. yaşlı kadının felâketlerinin sonu. 13. candide, güzel cunegonde'la yaşlı kadından nasıl ayrılmak zorunda kaldı. 14. paraguaylı cizvitler, candide'le cacambo'yu nasıl karşılıyorlar. 15. candide sevgili cunegonde'unun kardeşini nasıl öldürdü? 16. iki yolcuyla iki kızın, iki maymunun ve oreillon denen vahşilerin başlarına gelenler. 17. candide'le uşağı, eldorado (32) ülkesine nasıl vardılar, orada neler gördüler? 18. eldorado ülkesinde neler gördüler? 19. surinam'da başlarına neler geldi? candide, martin'le nasıl tanıştı? 20. candide'le martin'in denizde başına gelenler. 21. candide ile martin, düşünce konuşa fransa kıyılarına yaklaşıyorlar. 22. candide'le martin'in fransa'da başlarına gelenler. 23. candide ile martin'in ingiltere kıyılarına gidişleri ve orada gördükleri. 24. paquette ve papaz giroflee üzerine. 25. venedikli soylu signor prococurante'nin sarayında. 26. candide ile martin'in altı yabancıyla yedikleri akşam yemeği ve bunların kim oldukları üzerine. 27. candide'in istanbul yolculuğu 28. candide'in

cunegonde'un, pangloss'un, martin'in ve diğerklerinin başlarına gelenler. 29. candide, cunegonde'la yaşlı kadını nasıl buldu? 30. sonuç

söz konusu yolculuk almanya'dan başlar, candide avrupa'da çeşitli savaşlarda bulunup farklı maceralar yaşadıktan sonra güney amerika'ya gider orada başından geçen pek çok maceranın ardından fransa'ya döner, ancak fransa'da kalamayacağını anlayınca önce hollanda'ya, oradan da ingiltere'ye geçer, ancak buralarda kalmasının mümkün olmadığını görerek, cunegonde'ü ona getirecek olan cacambo'yla sözleştikleri üzere venedik'e gitmek üzere italya'ya gelir. burada da cunegonde ile buluşamaz ve onun istanbul'da olduğunu öğrendiği için buraya gelir ve roman burada sonlanır. bu arada roman boyunca portekiz'de bir engizisyon mahkemesinde acımasız bir cezaya çarptırılır; bir adam (cunegonde'in kardeşi) öldürür, amerika'da yamyam yerliler tarafından yenilmek üzere iken son anda kurtulur; fransa'da tuzağa düşer ve paralarını çaldırır; italya'da taçlarını, tahtlarını yitirmiş altı kralın serüvenlerini dinler ve sonunda osmanlı'da yaşamının ne demek olduğunu öğrenir. başından geçen onca olaya rağmen filozof pangloss'un dediklerine uyararak her şeyin "iyi" olduğuna inanır. ancak bu düşüncesinden en sonunda istanbul'da vazgeçer. ona yaşamın amacını, yaşamın anlamını burada tanıdığı bir dervişin "**bahçemizi yetiştirelim**" sözü öğretir. candide, bunca zamanını boşuna geçirdiğini anlar, bin bir felaketten sonra bir araya toplanan hikâyenin kahramanlarına birer iş verir, hepsini bir uğraşa kavuşturur ve bahçesini yetiştirir.

değerlendirmem

romanda candide'in ve sevdiği insanların başına sayısız felaket ve kötülük gelir. romandaki ironi tüm bu olayların sıralaması ve yoğunluğu açısından doğal bir abartı ögesi içeriyor olsa da anlatılan felaket ve kötülükler dünya tarihinde çokça gerçekleşmiş olaylardır: savaşlardaki kıyımlar, haksız işkence ve idamlar, insanların açlıktan birbirlerini yemesi, işçi ve kölelerin ölüme çalıştırılması, depremler ve salgın hastalıklar bunlar arasında sayılabilir. bu açılardan bir tür gerçekçi bir roman algısı da uyanmaktadır. ama esas olarak bu romanın derdinin bir düşüncenin sunulması, tartışılması, eleştirilmesi ve yadsınması temelinde "tezli" bir roman/anlatı olduğu düşüncesindeyim.